

A Krisztinaváros településtörténete.

Budát a török hódoltságot megszüntető 1686. évi ostrom után elsősorban katonák szállották meg, ezek rendelkeztek az elfoglalt terület felett s ámbár az udvari kamara külön hatóságra bízta a hódoltság alól felszabadult területek igazgatását (administratio cameralis), ez a hatóság nem mindig tudta akarátát a katonai hatósággal szemben érvényesíteni. Így történt ez a budai várhoz tartozó területek kiosztásánál is, ami a nevezett kamarai kormányzóság jogköréhez tartozott ugyan, a katonai hatóság azonban nem tartotta tiszteletben ezt a jogot, hanem egyszerűen lefoglalta a legjobb területeket. Jogalapot is kapott erre az udvari kamara 1693 augusztus 4-én kelt rendeletében, amely kimondotta, hogy a felszabadított területen megfelelő szőlőkre, szántóföldekre, rétekre, legelőkre és erdőkre igényt tarthat (vor die Commendanten, auch Guarnisonen die Notthurf in Grundstückhen, als Weingärten, Ackhern, Wiesen, Waidt und Holz in guetter Ordnung auszusetzen) a megszálló katonaság.

A katonákhoz hasonlóan járt el a megtelepedett polgári lakosság is, melynek házai után földekre is joga volt, miután azonban a kamarai kormányzóság folyton halogatta a földek kiosztását, a rengeteg uratlan földben önkényesen válogattak, amint ez a budai tanácsnak 1699 július hó 24-én a kamarai kormányzósághoz intézett panaszos beadványában olvasható (ein jedes Orth nach eines jeden Belieben umbgerissen und zu einem Ackher appliciert, baldt aber hinwiderumb oedt undt ungebauther gelassen werde).

Az önkényes foglalások eredménye volt az a panasz, melyet a polgári lakosság 1700 június 14-én a budai tanácshoz intézett s melyben a legelőhiány káros következményeire mutatott rá, nevezetesen a Pálvölgy irányában a Pfeffershoven várparancsnok által elfoglalt terület állott útjában a marhahajtásnak (würdt das Vieh etwan nur ettliche Schritt von der Vestung gegen dem Pauli Thall getriben, hat tit. Herr General undt nunmehr Commendant allhier Baron von Pfeffershoven ihme proprio motu et autoritate ein breith undt lang ausgezeichneten Platz zugeeignet), a várhegy közelében pedig az őrség hajtotta be a legelésző marhát (im Wiz kombt die Wacht von der Vestung hinaus undt treibt solches hinein). Ez a panasz az első konkrét megjelölése annak a földterületnek, melyet a várparancsnok önkényesen lefoglalt s amely utóbb hosszú jogvitára vezetett.

A polgárok panaszára a budavárosi tanács az intézkedésre jogosult kamarai kormányzósághoz fordult s előadta, hogy a budai vár körül

fekvő földeket a nagyurak egyenként elszedik a polgároktól (umb die Vöstung umb und umb das terrenum von grossen Herren der arme Burger aus eigenem Gewalt angenohmener sehen muess) s különösen a várparancsnok, báró Pfeffershoven jár elől jó példával, ki a vár lábától kezdve a Székesfehérvári hegy alatt egészen a pálvölgyi kőhídig elnyúló területet a József- és Svábhegyek közötti szélességben részben mint várparancsnok, részben pedig mint magánember lefoglalta (von dem Fuss der Vöstung gegen dem Stuhlweisenburger Gebürg in der Länge bis an das steinerne Prückhel im Pauli Thall, in der Breithen aber von ermelten Josephs bis an den Schwabenberg Ihre Excellenz Herr General von Pfeffershoven theils als Commendant, theils als sein proprium). A kamarai kormányzóság 1700 június 16-án kelt leiratában azzal nyugtatta meg a panasztevő budavári tanácsot és polgárokat, hogy tulajdonjoggal senkinek sem utalt ki eddig az időpontig földet vagy rétet, foglalás alapján pedig senki sem szerezhet tulajdonjogot (dermahlen Niemandten einige Ackher oder Wiesen eigentumblich zugetheilet worden, mithinn auch keiner einig perpetuirliches jus mittels seiner sich seithero usurpirten Privatpossession darauf formiren kann). Ez a megnyugtató nyilatkozat egészen elfogadhatónak látszott, utóbb azonban értéktelennek bizonyult.

A kamarai kormányzóság válasza nem is nyugtatta meg a budai tanácsot, mert 1700 június 19-én Strobl udvari kamarai fogalmazóhoz intézett levelében ismét szóvátette, hogy a város alatt fekvő földeket éppen a hatóságiszemélyek, nevezetesen a várparancsnokskamarai kormányzó foglalják le a saját használatukra (auch das terrenum umb die Statt von hiesigen Instanzen, als Herrn Commendanten undt von Herrn Administratore selbsten, auch andern solchergestalten eingehnomben undt nach eigenen Gefallen mit Zumessung grossen undt weithläuffigen Spatien, mit welchen sonst wohl 10 undt mehrere Burger genueg hetten, appropryert wirdt), mi által a polgárság megrövidült. (Correspondentiae agentiales.)

Ezek a panaszok nem a Vérmező területére vonatkoztak, ámbár a budai tanácsnak 1721 március 8-án a haditanácsához intézett beadványából megállapítható, hogy ez a terület a panaszok időpontjában már katonai tulajdon volt, mert még báró Frankenberg Miksa ezredes foglalta azt le a várparancsnok céljaira (als welcher nebst den Commendanten Quartier sub pede huius fortalitii et urbis occidentem versus eine Wiesen, wie es der Abriss undt darin angezeichnete littera entwirfft...). A panaszolt foglalás északra, a mai Városmajor helyén fekvő területre vonatkozott, amely mégis magántulajdonná lett akkor, mikor báró Pfeffershoven várparancsnok 1703 október 7-én teleklevelet szerzett erre a 15 hold szántóföldből s 20 hold rétből álló területre a kamarai kormányzóságtól (empfangen Nutz undt Gewöhr eines unter dem Wiener Thor in Fruchtbahren-Thall zwischen den kayserlichen Zehentner Herrn Georg Grundtner undt dem ober steinernen Brückhel ligendt undt mit drey Weeg umfängen Ackher- undt Wiesen-Grundt).

Az ily módon megszerzett földeket és réteket báró Pfeffershoven csupán addig tartotta a kezében, amíg budai várparancsnok volt. Amint e megbízatása megszűnt, azonnal felajánlotta azokat a budavárosi tanács-

nak megvételre, amely 1713 június 16-án megbízást adott Keppeler tanácsosnak (wegen all seiner Wisen kauflich ex urbario zu contrahiren) a tárgyalásra, Keppeler pedig már június 19-én azt jelentette, hogy 500 frtos vételárban állapotok meg, amihez a tanács hozzájárult. Az értékesítésre az indította a várparancsnokot, hogy 1713 február 1-én a budai tanácshoz intézett levele szerint állásáról lemondott s Morvaországban kívánt birtokot vásárolni. A megállapított vételár hamarosan kifizetésre is került, mert Wekherling Hermann kapitány Pfeffershoven nevében 1713 december 13-án nyugtázta az 500 forintot, mellyel a város a megvásárolt rétekért tartozott (vor die verkaufte Wüsen). A megvásárolt földek és rétek 3 különböző helyen feküdtek, 12½ hold a Rézmál-dűlőben (Kreidenbruch), 8¾ hold az országút mellett s 58½ hold a Svábhegy alatt, amely utóbbira 1703 október 7-én szerzett Pfeffershoven telek-levélet, amikor is csupán 35 hold volt a terjedelme. A budai tanács nem tartotta meg a város számára a megvásárolt földeket, hanem már 1715 április 10-én és 11-én kisebb részletekben eladta 48 budai polgárnak.

Az ügy ezzel befejezést nyert volna, ha Pfeffershoven utóda, gróf Regal kétségbe nem vonja az eladás jogosságát s azon álláspontra nem helyezkedik, hogy a Svábhegy alatti 58½ holdas terület eredetileg a várparancsnoksághoz tartozott, azt sem Pfeffershoven, sem pedig Budavárosa nem szerezhette meg tulajdonjogilag. Minthogy Pfeffershoven időközben meghalt, a budai tanács 1717 március 15-én az özvegyéhez fordult s előadta, hogy az új várparancsnok ki akarja forgatni a várost és a polgárokat a Pfeffershoventól megvásárolt földek birtokából (der allhiesige Commandant will diese Wisen die Stadt und Burger nit geniessen lassen). Az özvegy azzal védekezett, hogy nem tud a tulajdonszerzésről számot adni, bizonyára lesznek azonban Budán olyan katonatisztek vagy kamarai tisztviselők, akik erről felvilágosítást adhatnak (eine oder andere noch dort etwa anwesende Herren Militär — oder Cameral-Officiers, welche villeicht nähere Auskunft als ich davon besitzen).

Miután Regal a nevezett réteket időközben lekaszáltatta, a budai tanács 1717 június 12-én levelet intézett hozzá, melyben előadta, hogy Pfeffershoven azokat nem mint várparancsnok bírta s ennek következtében joga is volt eladni. Regal 1717 június 25-én a belgrádi táborból azt válaszolta, hogy bizonyítsa a budai tanács hiteles okmányokkal a tulajdonjog megszerzését s ha jogtalanul járt volna el, hajlandó az okozott kárt megtéríteni. Azt azonban kijelentette, hogy nem tartja valószínűnek, hogy a budai várparancsnok nem kapott volna a kamarai kormányzóságtól földeket (nicht beygreiffen kann, das eine vorgewesene löbliche Cameral-Administration für den Commandanten der königlichen Hauptstadt nicht um eine Handbreit Erden beständiglich sollte gesorgt haben); amiben azért is igaza volt, mert a Vérmező területe akkor már a várparancsnok rendelkezésére állott.

Minthogy Regal a budai tanácsot a Pfeffershoven örökösénél keresendő kárpótlásra utasította, a budai tanács 1717 június 22-én figyelmeztette az özvegyet, hogy szavatossággal tartozik a várossal szemben s éppen ezért felkérte, hogy járjon el ebben az ügyben a haditanácsnál, amit az özvegy kilátásba is helyezett. A budai tanács 1717 június 13-án

a haditanács elé vitte az ügyet s előadta, hogy a jogos tulajdonosokat katonai erővel akadályozták meg a kaszálásban azon a címen, hogy ez a terület a várparancsnokot illeti meg, holott Pfeffershoven nem mint várparancsnok bírta, hanem magántulajdonul kapta a kamarai kormányzóságtól (als ein Privatwesen von löblichen administration gratis conferirt worden). Ha a várparancsnok jogosítva lenne e terület elfoglalására, akkor Pfeffershoven egyéb szerzeményeit, többek között a fürdőt is hasonló módon követelhetné (musste er auch das Pfeffershoffische Warme-Bad hinweknehmen) a maga számára. Megvádolták a várparancsnokot azzal is, hogy a várhegy oldalát teljesen lefoglalta a saját céljaira (den ganzen Vestungsberg bis in die Dieffe occupiert) s nem elégszik meg azzal a terjedelmes réttel, melyet várparancsnoki minőségben élvezni jogosult und vielleicht genug sey, dass ein zeitlicher Herr Commendant von der Statt gleich under der Vöstung ein ziemlich grosses Stükh Wiesen geniesset). Ez a Vérmező első nyoma a hivatalos iratokban, amely szerint a mindenkori várparancsnok használatára volt rendelve s ezt a jelleget a budai tanács soha nem is vonta kétségbe.

Gróf Regal álláspontját 1717 július 26-án a haditanácshoz intézett jelentésében fejtette ki s a budai tanács által bemutatott 1703. évi teleklevéllel szemben Pichler János kamarai kormányzósági ellenőr 1717 július 17-én kiállított nyilatkozatára hivatkozott, melyben arról tett tanúságot, hogy Pfeffershoven az eredetileg a mindenkori várparancsnokot illető réteknek magántulajdonul való átengedését 1703-ban valósággal kierőszakolta a kamarai kormányzóságtól. Ugyanezen jelentésben gróf Regal azzal gyanúsította meg az 1703. évi budai tanácsot, hogy a nevezett réteknek magántulajdonba bocsátását már azért sem ellenezte, mert ezzel katonai joghatóság alá tartozó jelentős földterület polgári joghatóság alá került (ist es ihnen auch eine gewünschte Gelegenheit gewesen die militärische Grundstück unter ihre Bottmässigkeit zu bringen), ami a városra nézve előnyös volt. (Bécs, Kriegsarchiv, HKR Exp. 1728. November. Nr. 276.)

Gróf Regal után 1717 őszén báró Löffelholz lett a budai várparancsnok, aminek a budaiak természetszerűen örültek, mert azt remélték, hogy a Regal által elfoglalt réteket illetően megindult jogvita kedvező elintézést fog nyerni. Reményükben azonban hamarosan csalódtak, mert Löffelholz elődjével mindenben azonos álláspontot képviselt s már 1717 november 27-én azt jelentette a haditanácsnak, hogy Pichler János valloását Zennegg kamarai kormányzósági tanácsos és Pleyern kamarai kormányzósági titkár is megerősítették. Sőt arra is rámutatott jelentésében, hogy tudomása szerint a vitás réteknek Pfeffershoven tulajdonába bocsátását annak idején a budai tanács is ellenezte és pedig azon indoklással, hogy a következő várparancsnokok is hasonló módon igyekeznek majd földhöz jutni. (Würden es die successores auf gleiche Weise tentiren. Bécs, Kriegsarchiv, HKR Exp. 1728. November. Nr. 276.)

A haditanács oly módon vélte a jogvitát elintézhetőnek, hogy az új várparancsnokra bízva annak megállapítását, vajjon a vitás rétek eredetileg a várparancsnoksághoz tartoztak-e, vagy sem (ob diese Wiesen zu dem Ofnerischen Commando oder nicht gehörig seye)? Ez a megoldási mód

nem volt elfogadható, mert a várparancsnok a budai tanács ellen döntött volna azért, mert a vitás rétek megtartása számára anyagi előnyt jelentett. Az udvari kamara a város védelmére kelt ez ügyben s azon az alapon, hogy a telekügyek intézését a város az udvari kamarától vette át (das Grundbuch von Niemandt anderen, als durch die kayserliche Hofcammer privative Ihro Stadt Ofen übergeben worden), a maga számára tartotta fenn a döntést. Ennek megfelelően 1718 január 12-én utasította Zennegg György kamarai kormányzót, hogy intézze el a vitás ügyet. A kamarai kormányzó viszont 1718 február 14-én arra hívta fel a budai tanácsot, hogy más hatóság közbenjárását ne vegye igénybe. (Wiesen Acta.) A budai tanács azonban nem bízott a kamarai döntésben s az előzmények után a bizalmatlanságnak meg is volt az alapja, mert a kamarai kormányzósági alkalmazottak ellene foglaltak állást. Ezért 1718 május 3-án az udvari kancellária támogatását kérte s ez alkalommal arra is rámutatott, hogy a várparancsnok nincs rászorulva az elfoglalt rétekre, mert ezeken kívül is elég nagy terület áll rendelkezésére (diesem ein gutes Stuckh Feldt zugelassen), ami nyilvánvalóan a mai Vérmező területére vonatkozott.

1720-ban Roth János szindikust bízta meg a budai tanács az elfoglalt rétek ügyének a sürgetésével s a nevezett Pozsonyban és Bécsben el is járt, eljárásának azonban alig volt eredménye. Pedig az ügy elintézése most már azért is sürgőssé lett, mert Löffelholz utóda a várparancsnoki tisztségben, gróf Daun Henrik, nem elégedett meg a vitás rétek birtoklásával, hanem majort és nyaralót építtetett ott, mi által a helyzet még bonyolultabbá lett. Roth János 1720 december 1-én kelt levelében azzal biztatta a budai tanácsot, hogy Zennegg György kamarai kormányzótól bizonyítványt fog venni arról, hogy a vitás rétek soha sem tartoztak a várparancsnoksághoz, hanem a város számára voltak fenntartva (niemahlen dem Commando, sondern alle Zeit für gemeine Statt gewidmet gewesen), amit 1721 január 16-án kelt jelentése szerint meg is kapott. E bizonyítványnak azonban nem lehetett sok hasznát venni, mert ezzel szemben Pleyern János kamarai kormányzósági titkár 1721 május 7-én kelt bizonyítványában arról tett tanúságot, hogy a kamarai kormányzóság a nevezett réteket a mindenkori várparancsnok céljaira engedte át (für die Herren Commendanten in Ihro beständig Genuess und Betürfftigkeit assignieret werden). Az ügy már ezt megelőzően sem állhatott jól, mert Roth János 1721 március 1-én kelt levelében azon aggályának adott kifejezést, hogy el akarják hallgattatni az ügyet (weillen eine Vertuschung sehr besorge), mert erősen hangoztatják, hogy a várparancsnoknak részben üdülési, részben pedig háztartási célokra szüksége van a vitás területre (ein Commendant müsse doch auch etwas pro distractione et adminiculo culinae haben).

1721 február 17-én a budai tanács azon kéréssel fordult a haditanácsához, hogy tiltsa meg gróf Daun várparancsnoknak, hogy a jogvita tartama alatt azon általánosan elfogadott jogelv ellenére, »quod lite pendente nihil sit innovandum«, a vitás területen majort és kertet rendeztessen be s rendszeres gazdálkodáshoz kezdjen (eine Garten, Mayerhoff und völlige Wirtschaft auf den occupirten Grundt anzulegen). Ugyanezen ügyben 1721 május 9-én Pestmegye egyik szolgabírája és esküdtje útján

óvással is éltek közvetlenül gróf Daun ellen a rétek jogtalan elfoglalása miatt, Daun azonban ezzel szemben arra mutatott rá, hogy amit az első várparancsnokok használtak, azt ő is jogosult használni (quidquid praedecessor possedit, successori quoque id possidere liceret). Ámbár ily módon a budavárosi tanács erélyes lépéseket tett az elfoglalt rétek visszaszerzésére, az egyezkedésre is hajlandó volt s 1721 november 1-én kelt ajánlatában felajánlotta azt a területet, melyen a várparancsnok kertet rendezett be (denjenigen spatium, worauf der Garten schon wirklich gebauet ist), ha egyébként az elfoglalt réteket a jogos tulajdonosok visszakapják.

Az 1723. évi országgyűlésen is tárgyalás alá került az ügy Buda városa sérelmei között s oly módon nyert elintézés, hogy a haditanács utasította a várparancsnokot az elfoglalt rétek visszaadására (Aequum proinde censerunt Status et Ordines, quatenus praelibato generali comiti a Daun supramentionatorum agrorum et pratorum restitutio unacum refusione damni privatis civibus causati in praesens usque medio Consilii aulico bellici indilate ac serio injungeretur). A haditanács meg is indította a vonatkozó lépéseket, gróf Daun azonban 1724 május 20-án kelt jelentésében azzal állította meg az ügyet, hogy a vitás rétek a mindenkori várparancsnok számára voltak fenntartva (einen zeitlichen Commandanten von Anfang vorbehalten), Pfeffershoven tehát nem jogszerűen jutott azok birtokába s ha a város mégis megvette tőle, akkor követelje vissza a pénzét, mert ő semmiféle egységére nem hajlandó. (Bécs, Kriegsarchiv. HKR Exp. 1728. November. Nr. 276.)

1724 július 1-én Pestvármegye tanukihallgatást tartott arra vonatkozólag, hogy a vita alatti területet kik s milyen jogcímen birtokolták a török hódoltság utáni első években, továbbá hogy Pfeffershoven mily módon jutott hozzá? Az első tanu, Kolbacher Mátyás kamarai kormányzósági tanácsos határozottan azt vallotta, hogy eredetileg polgárok kezében volt s Pfeffershoven erőszakosan vette el tőlük (non obstante laesorum contradictione), amihez az akkori kamarai kormányzó hozzájárult. Pichler János Ferenc kamarai kormányzósági ellenőr azt vallotta, hogy e területen Pfeffershoven és Kurcz kamarai kormányzó akartak osztozni s a tanu ki is mérte azt számukra, Bécsből azonban nem kapták meg a szükséges hozzájárulást s ezért ugyancsak a tanu utóbb eltávolította a határjeleket. Két polgárt is kihallgattak, akik egybehangzóan azt vallották, hogy a szóbanforgó terület eredetileg polgárok kezén volt. Ezek a vallomások nagyon kedveztek a budai tanács álláspontjának, erejüket azonban gyengítette az, hogy a vallomást tevő kamarai tisztviselők írásban beadott nyilatkozatai nem egészen így tüntették fel a dolgot. Kolbacher Mátyás p. o. 1724 május 1-én kelt nyilatkozatával azt bizonyította, hogy Pfeffershoven az 1703. évi teleklevél kiállítására előtt már bírta ezt a területet és pedig mint várparancsnok s ennek következtében nem akarták azt neki magántulajdonul átengedni (weillen diese Wiesen ein vor allemahl für das Commando vermeint gewesen). Ugyanazon napon kelt nyilatkozatával Pichler János kamarai kormányzósági ellenőr is azt igazolta, hogy a vitás rétek a várparancsnok számára voltak fenntartva (für das Commando in Ofen vermeinet gewesen). A legrészletesebben Pleyern János kamarai

kormányzósági titkár tért ki az ügyre 1724 május 7-én kelt nyilatkozatában, amelyben határozottan kijelentette, hogy Pfeffershoven 1703 előtt mint várparancsnok bírta ezt a területet (als gewester Commendant et qualis vorhero einige Jahr innegehabt) s a Rákóczi-felkelés kezdetén erőszakkal csikarta ki a teleklevelet az akkori kamarai kormányzósági telekkönyvvezetőtől (von Pfeffershoven nicht ehedem entlassen worden, als bis er diese Gewöhr Ihme ausgehändiget). Ezekből az adatokból megállapítható, hogy a vitás terület eredetileg magánosok kezén volt, később Pfeffershoven a kamarai kormányzóval összejárva lefoglalta azt s előbb mint várparancsnok, 1703-tól kezdve pedig mint magánember tartotta birtokában mindaddig, míg a budavárosi tanácsnak el nem adta.

Az ismertetett nyilatkozatokat a haditanács a várparancsnok álláspontjának védelmére használta fel, mert azokból kétségtelenül megállapítható volt, hogy a vitás területet Pfeffershoven 1703 előtt mint várparancsnok bírta s az 1703. évi teleklevelet kikényszerítette a kamarai kormányzóságnál. Ezzel szemben a budavárosi tanács az 1724 július 1-i tanúkihallgatási jegyzőkönyvvel védekezett, amely azt igazolta, hogy 1686 után hosszú időn át nem volt a várparancsnok kezén ez a terület s Pfeffershoven erőszakos úton jutott hozzá. Minthogy azonban az kétségtelen volt, hogy Pfeffershoven eredetileg mint várparancsnok bírta, a budavárosi tanács 1724 július 17-én a haditanácshoz intézett beadványában azzal igyekezett gyengíteni a várparancsnok álláspontját, hogy közvetlenül a várhegy alatt teljesen elegendő terület (itt a mai Vérmezőt értik) áll a rendelkezésére (ein gross Stückl Wisen assigniret worden und zwar jenes, was an den Bergfuess unter der sogenannten Langen Wand ligt, auch actu von dem Herrn Commendanten besessen wird).

1725 elején gróf Daun Bécsben járt s a budavárosi tanács ottani ügyvivőjével mégis csak tárgyalásokat kezdett az elfoglalt terület ügyében. E tárgyalások közben az ügyvivő 1725 február 10-én arról értesítette a budavárosi tanácsot, hogy a várparancsnok és a haditanács egyaránt hajlanak a békés megegyezés felé, az utóbbi azon indokból, hogy véget vessen a hosszan húzódó ügynek. A haditanács és várparancsnok álláspontja azonban nem lehetett azonos, mert az idézett levél szerint a várparancsnok azért nem látná szívesen az ügynek a várparancsnokság javára leendő elintézését, mert ez esetben halála vagy áthelyezése esetén ottani beruházásai mind elvesznének (dass Seiner Excellenz nicht vorträglich, wann sie dem Commando praeter spem alles einverleibeten, wassen nach ihren Ableben oder anderer Veränderung sie kein Creutzer hoffen hetten). A haditanács megoldási tervét pedig a nevezett ügyvivő 1725 február 17-i leveléből lehet megismerni s e szerint a haditanács hajlandó volt az elfoglalt területet az ottani kerten, majoron és nyaralón kívül a városnak visszaadni, ezeket azonban a mindenkori várparancsnok számára kívánta fenntartani (der hochlöbliche Hofkriegsrath das Gardtengebäu sambt Gardten dem Commando einverleiben).

Ennek a megoldási módnak az elfogadásától a budavárosi tanács határozottan idegenkedett s inkább hajlott azon megoldás felé, mely a nevezett ingatlanokat a város számára biztosított elővételi joggal gróf Daun kezén kívánta hagyni. Kiténik ez 1725 április 26-án a kancelláriá-

hoz intézett beadványból, amelyben a budavárosi tanács határozottan kijelentette, hogy a kertnek, majornak és nyaralónak a mindenkori várparancsnok számára leendő fenntartásába nem tudna belenyugodni (praesenti et futuris commendantibus tamquam fundum proprium atque exemptum in perpetuum cedamus). Ennek az álláspontnak aztán az lett az eredménye, hogy az ügy lekerült a napirendről s hosszú időn át nem sikerült megoldáshoz juttatni.

A budavárosi tanácsnak 1728 február 3-án a kancelláriához intézett beadványából megállapítható, hogy az elfoglalt rétek ügye azért nem nyerhetett elintézés, mert a haditanács elfogadhatatlan feltételeket támasztott. A kancellária ez ügyben 1728 július 17-én átírt a haditanácshoz s közös tárgyalásra hívta fel, a haditanács azonban 1728 július 23-i válaszában óvást emelt a kancellária beavatkozása ellen s magának tartotta fenn a döntés jogát. Gróf Daunnak 1728 augusztus 7-én a haditanács megbízottjához intézett levele szerint az egész területet a várparancsnokság számára szerette volna fenntartani (bey dem Commando gerne conservieren möchte) s amennyiben az nem lenne keresztülvihető, legalább azt a részt, amely a kertnek a vár felőli oldalán fekszik. A kert tulajdonjogára minden körülmények között számot tartott s az erdő felé eső réteket hajlandó volt azonnal visszaadni, ha a vár felé eső réteket megkapja, mert ezek nélkül a majornak nincs értéke (den wozu nutzete mir der neben den Gartten angelegte Mayerhof ohne der Wiesen) s a $18\frac{2}{3}$ holdas Vérmező nem elegendő (wozumahlen die übrige Commando-Wiese von $18\frac{2}{3}$ Joch nicht sufficient). A vár felé eső rétek átengedését a budavárosi tanács nem tartotta elfogadhatónak s minthogy a haditanács hajlandónak látszott ezt az álláspontot elfogadni: gróf Daun 1728 november 13-i jelentésében azt hangoztatta, hogy a nevezett rétekről nem mondhat le, mert 5000 fritos várparancsnoki fizetése nem elegendő. A jogvita befejezését jelentette a haditanács 1728 november 29-i leirata a budai tanácshoz, mely szerint Daun utasítást kapott a vitatott rétek visszaadására s a major és kert területének megtartására azzal, hogy a város elővételi joga biztosítottatik. Erre a budai tanács is engedékenyebb lett s 1728 december 1-én kimondotta, hogy a vár felé eső rétek egy részét mégis Daun kezében hagyja.

A vitás földek és rétek ügye 1729 június 4-én nyert formális elintézés, amikor is a budai telekhivatal gróf Daun József Henrik várparancsnok nevére írt át 11 hold földet és rétet az általa emelt nyaraló, kert és major mellett (so situiert ist nebst aigen erbauten Lusthaus, Garthen und Mayerhoff) s ez a terület árokkal és határvövekkel is megjelöltetett. Ezt a területet a budai tanács 1729 június 3-án kelt határozatával ingyen engedte át a nevezett várparancsnoknak azon feltétel alatt, hogy eltávozása esetén ugyancsak ingyen fog visszazállni a városra (also dass dieser obgedachter Acker Wisen-Grundt auch zu seiner Zeit, wo hochgedachte seine Exellenz von hier weithers zu kommen gefahren wollte, widerumben gratis zurück-falle). Ugyanakkor a nevezett várparancsnok nevére írta át a budai telekhivatal azt a területet, melyen nyaralót, kertet és majort rendezett be s melynek keleti oldala 90, déli oldala 66, északi oldala pedig 68 ölet tett ki, összesen tehát $5\frac{1}{4}$ holdat foglalt magában.

Ha ez alapon a hosszú jogvita mérlegét felállítjuk, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a budai tanács fáradozásai eredménnyel jártak. A báró Pfeffershoven által elfoglalt s 1703 október 7-én kiállított teleklevéllé magántulajdonul megszerzett terület a teleklevéllé szerint 15 hold szántóföldből s 20 hold rétből állott, a mi összesen csupán 35 holdat tett ki. Ezzel szemben a városnak eladott terület $58\frac{1}{2}$ hold volt s ugyanekkora terület szerepelt állandóan a budai várparancsnokkal: Regallal, Löffelholzcal és Daunnal szemben folytatott jogvitában is, amelynek eredményeképpen $16\frac{1}{4}$ holdról átmenetileg lemondott ugyan a budai tanács, az eredeti 35 holdnál nagyobb terület maradt azonban a kezén.

Amikor az ügy telekkönyvi lebonyolítása történt, Daun áthelyezése már folyamatban lehetett, mert a budai tanács 1729 október 29-én magasabb állásra történt kinevezése alkalmából meleg hangon üdvözölte (zu Bezeugung unterhäniger Dankbarkeit wegen allhier genossenenen Gnaden). Daun áthelyezésével visszaszállott a városra a 11 hold szántóföld és rét, amelyet 1729 június 4-én a nevére irattak. A megmaradt $5\frac{1}{4}$ holdra, illetőleg az ott épült nyaralóra, majorra és kertre vonatkozó elővételi jog is esedékessé vált az áthelyezéssel s 1729 október 5-én Daun a nyaralót, kertet és majort az egész felszereléssel egyetemben (sambt denen Ochsen, Kühe, Kölber, übrigen Vieh) 3000 frtért eladta Buda városának, amiből 2000 frtot azonnal megkapott, 1000 frtról pedig kötelezvényt állított ki a budai tanács. A vételár az akkori viszonyokhoz mérten nagy összeg volt s 1729 október 29-én a kancelláriához intézett felterjesztésben a következőkkel indokolták a vételt: alkalmuk nyílik a hasznothajtó állattenyésztés folytatására, sör-és bormérésre, az ottani anyag felhasználása céljából téглаégetőt lehet felállítani, szövőiparosok telepítésére alkalmas helyet nyernek (illuc pannifices materiarios vulgo Zeugmacher ponamus), a kert lövőház céljaira használható fel s végül a majort kórházzá lehetne átalakítani, nehogy a következő várparancsnoknak is eszébe jusson igényt tartani rá s ezzel újból vitákra nyíljék alkalom.

A Városmajorért járó 3000 frtból, amint már említettük, a budai tanács csak 2000 frtot tudott kifizetni, 1000 frttal adós maradt, ami után az 1730. évi pénztári tudomás szerint 6 százalékos kamatot fizetett. Ezzel az 1000 frttal még 1735-ben is tartoztak, mert gróf Daun 1735 február 26-án azon indokolással mondja fel az összeget, hogy Morvaországban birtokot akar vásárolni. Ugyanakkor a budai tanácsnak kölcsönzött 3000 frtot és 1000 frtot is felmondja, amit 1728 december 23-án és 1729 április 27-én vettek fel tőle, tehát abban az időben, amikor a Városmajor még vita alatt állott.

A felmondás kellemetlenül érintette a budai tanácsot s 1735 március 12-én kelt levelében azt ajánlotta, hogy adja át másnak a kötelezvényeket, aki a szükséges pénzt rendelkezésre tudja bocsátani (demjenigen zu cediren, ...welcher uns dieses quantum anticipiren werde). Ez meg is történt s 1735 március 26-án a kötelezvények Tromeshausen Ferenc József kapitány tulajdonába mentek át.

A majort a város 1731-től kezdve kertészeknek adta bérbe, akik ott gazdaságot rendeztek be. Tehette ezt annál is inkább, mert azokat a magántulajdonosokat, akiknek az érdekében a jogvitát a várparancs-

nokokkal szemben megindította, már régebben kártalanította. Kiténik ez az 1723 június 9-i tanácsülési jegyzőkönyvből, ahol Pauer Mátyásnak érdektársai nevében előterjesztett azon kérését tárgyalták, hogy a várparancsnok által elfoglalt földjeikért kárpótoltassanak (bittet pro indemnisatione umb ein aequivalent), amit a tanács el is rendelt.

A bérleti rendszer évtizedeken át fennmaradt, azonban nem nagyon válhatott be, mert volt idő, amikor a sok költséggel és fáradsággal megszerzett ingatlant el akarták adni. 1783 január 4-én ugyanis a budavárosi tanács közölte a székesfehérvári, pesti, esztergomi, komáromi és győri tanácsokkal, hogy a kamara engedélyével 1783 február 24-én árverés alá bocsátja a Városmajornak nevezett kertet, a kert bővítésére fenntartott réttel együtt, továbbá az ottani majort, illetőleg juhakolt a hozzátartozó néhány holdas szántófölddel és réttel egyetemben. (Cum hortus civitatis vulgo Stadt-Mayerhof dictus quadam contigna pro extendendo horto deservitura prati particula, praeterea villa civitatis vulgo Stadt-Schefflerhof nominata cum adjacentibus eidem aliquot jugeribus agrorum et pratorum offerenti dividenda sint). Ebből megállapítható, hogy a Városmajor elnevezés a hajdani kertre ment át, Daun nyaralója pedig juhászlakká lett s eredeti rendeltetését teljesen elvesztette. Szerencsére a hirdetett árverés nem járt eredménnyel s rövid időn belül a Városmajor újabb s megfelelőbb rendeltetést nyert.

Amikor ugyanis az egyetemet Budáról Pestre helyezték, az egyetemhez tartozó krisztinavárosi botanikus kert feleslegessé vált s II. József császár azon tervvel foglalkozott, hogy közkertté alakíttatja át, aminek Buda városa híjával volt. Niczky Kristóf gróf helytartótanácsi elnök Pavianovics János budai városbíró útján azon ajánlatot tette a budavárosi tanácsnak, hogy ha a budai botanikus kertnek közkertté leendő átalakítását elvállalják, annak egész területét ingyen kapják meg. A budavárosi tanács erre 1784 december 17-én azon meglepő ajánlatot tette, hogy hajlandó a város tulajdonát képező Városmajort a nevezett célra átalakítani, ha ennek ellenében a botanikus kert területét átengedik oly módon, hogy az házhelyekre felosztva értékesíthető legyen. Ajánlatuk indokolására felhozták, hogy a Városmajor kellemes fekvésénél, talajának termékenységénél, vízbőségénél, fásításánál s épületeinél fogva sokkal alkalmasabb a mondott célra, mint a terméketlen és víztelen talajon álló botanikus kert, amely viszont telepítésre és házépítésre kiválóan alkalmas. Ha azonban ajánlatuk nem lenne elfogadható, arra is készséggel vállalkoztak, hogy a botanikus kertet a jelzett feltételek mellett közkertté alakíttatják át. (Budai levéltár. Locumtenent. ant. 1184.).

A budavári tanács javaslata nem remélt eredménnyel járt, mert a helytartótanács 1785 július 25-én kelt leirata szerint az uralkodó úgy rendelkezett, hogy a Városmajort nyilvános közkertté kell átalakítani (ut dictum allodium pro deambulatione et distractione publici adaptetur), e célra megfelelő épületeket kell ott emelni, amelyek 6982 forintban előírányzott költségeit a város házipénztárából kell fedezni (ex cassa sua domestica administrat). E költségek ellenértékeképpen a botanikus kerthez tartozó épület (aedificium ad hortum botanicum spectans) átengedését

rendelte el csupán az uralkodó, a botanikuskert területét nem engedte át a városnak. (Budai levéltár. Locumtenent. ant. 24.)

A kárpótlásul megkapott épület értéke kevesebb volt a nevezett beruházási költségeknél, mert a budavárosi tanács 1788 december 1-én jelentette a pestkerületi kamarai adminisztrációnak, hogy a botanikuskerthez tartozott épület, melyet a Városmajornak közkertté történt átalakításakor kárpótlásul kapott (zur Herstellung des öffentlichen Lustgartens verwendet werden musste), a szegényházi intézmény megszüntetése óta üresen áll s ezért el szeretné adni. A kamarai adminisztrátortól az eladásra vonatkozó felhatalmazást 1788 december 11-én megkapták ugyan (Budai levéltár. Fons 5. 1788. évi 150. sz.), eredményt azonban nem értek el, mert az épület becsértékét hivatalosan 4021 forintban állapították meg (Budai levéltár. Fons 12. 1789. évi 8. sz.) s az árverés alkalmával egyedül Szentiványi József óbudai kamarauradalmi intéző volt hajlandó megvenni, de ő is csupán 2000 forintot ajánlott fel érte. Az épület ennek következtében nem került magánkézbe, rövid időn belül azonban külön rendeltetést nyert, mert az 1790/91. évi gazdasági számadáskönyv tanúsága szerint itt helyezték el a koronaőrseget (Kronwache Kaserne vorhin Botanischer-Garten genannt), melynek emlékét ma is őrzi még a Koronaőr-utca elnevezés.

A budai Városmajorról fennmaradt egy 1786-ban készült vázlatos térrajz, mely szerint összes területe $57\frac{2}{3}$ hold volt. (Budai levéltár. Relationes urbarii No. 304.) Teljesen megfelel ennek az 1790. évi budai telekösszeírás eredménye, mely szerint a Stadtmayerhoff terjedelme 55.349 négyszögöl, a Stadtmayerhoff-Wiese terjedelme pedig 13.654 négyszögöl, vagyis összesen 69.003 négyszögöl. Az 1803/4. évi gazdasági számadásokban pontosabb leírásokat kapunk a budai Városmajorról, amely szerint 52 hold réten kívül (52 Joch Wiese im Stadtmayerhoff) vendéglő (Lustgebäude) és gazdasági épület (Sammt Schafflerei) állott itt, amely utóbbiak területére az 1786. évi területfelmérés szerint $5\frac{2}{3}$ hold esett, amelyben természetesen a kert és gazdasági udvar területe is bennfoglaltatott.

A budai Városmajor befásítása gyors tempóban indult meg, mert a budavárosi tanács már 1785 november 16-án engedélyt kért a pestkerületi kamarai adminisztrátortól, hogy e célra a budakeszi és dunabogdányi erdőkből 3000 facsemetét, nevezetesen hársfát, nyárfát és szilfát (tilias, populos, ulmos et vulgo Adlerbier) szerezhessen be. (Budai lajstromozatlan iratok.) A tervbevett vásárlás valósággal megtörtént, mert az 1785/86. évi számadáskönyv tanúsága szerint 1786 december 19-én 265, 1786 január 7-én 335 s február 28-án 300 facsemetét vásároltak. Ezekon kívül sövény céljára nagymennyiségű cserjét is vettek s a mondott gazdasági esztendőben összesen 3496 forintot adtak ki e célra. Az 1786. esztendőben is folytatták a faültetést, mert sok facsemete és cserje kipusztult, szükség volt a pótlásra. (Budai levéltár. Fons 12. 1787. évi 99. szám.)

A parkozási tervet a helytartótanács 1785 szeptember 20-án kelt rendeletére Tallherr József állami építész (kk. hungarischer Architect) készítette el s a végrehajtással a nevezett ellenőrzése mellett Köck Antal

kertész volt megbízva, kit a budavárosi tanács fogadott fel e célra. A kertész működésével azonban a budavárosi tanács nem volt megelégedve, mert 1786 december 29-én a pestkerületi kamarai adminisztrátorhoz intézett jelentése szerint különböző szolgálati visszaélések miatt kénytelen volt a szolgálatból elbocsátani. (Budai levéltár. Fons 5. 1788. évi 57. szám.)

A Városmajor kertjét a vendéglő felépítése után is bérbeadta a budai tanács és pedig az eddigi 100 frt bér helyett 250 frtért, amit a pestkerületi kamarai adminisztrátor 1788 április 30-án azzal hagyott jóvá, hogy a legutóbb befásított terület (auf welchen die neue Alleen angelegt wurden) felett nem rendelkezhetik a bérlő s a 150 frtnyi bértöbbletnek meg kell felelnie a beruházási költségek kamatainak. (Budai levéltár. Fons 5. 1788. évi 57. szám.)

A kikötött bérösszeg nem felelt meg a bérlők számításainak, folyton kevesebb bért ajánlottak fel a megtartott árlejtéseken s 1825 február 25-én Wieser Ferenc már évi 84 frtért kapta meg a kert (Stadtmayerhoff-Garten) s vendéglő bérletét oly módon, hogy ott vendéglősipart folytathat s ezenfelül a pesti Városligetben szokásos játékokat is meghonosíthatja. (Budai levéltár. Cameraalia 1821. évi 566. sz.)

Ily módon lett az egykori várparancsnoki nyaralóból, kertből és majorból az idők folyamán nyilvános közkert, amely nem csupán a budai közönség üdülésére szolgált, hanem egyszersmind népies mulatóhely is lett, ahol különösen vásár- és ünnepnapokon eleven élet folyt mindaddig, míg a nép mulattatására szolgáló játékokat meg nem szüntették.

Az eredetileg üdülőhelynek szánt botanikuskert alakját és terjedelmét hűen megőrizte számunkra az a telekfelosztási tervzet, melyet Tallherr állami építész készített 1785 november 23-án a terület értékesítése céljából. E szerint déli oldalát a mai Pálya-utca, nyugati oldalát a mai Viktor-utca (a pályaudvar építése előtti állapota szerint), északi oldalát pedig a ma már betemetett Diós-árok határolta. Keleti oldala nem jelölhető meg ilyen szabatosan, mert ott háztelkekhez csatlakozott, amelyeken ma a Krisztina-körút nyugati házsora áll. A jelzett területen átmenő Koronaőr-, Karácsonyi- és Márvány-utcák későbbi eredetűek, Tallherr hivatkozott telekfelosztási tervzetén azonban már megtalálhatók, illetőleg a tervzet nyomán hasították ki.

A szegényházi ápoltakat 1786 augusztus 26-án helyezték át a botanikus kertben álló épületbe, melyet a Városmajor átalakítására fordítandó költségek fedezésére kaptak (Budai levéltár. 1786. évi Fons 10. No. 61.) s ennek következtében ez volt hivatva megőrizni a megszüntetett botanikus kert emlékezetét, mert magát a botanikus kertet telkekre felosztva el kellett adni. Ez az értékesítés nem ment könnyen, mert a telkek árverésen való eladásához kiküldött tanácsi megbízottak 1786 augusztus 14-én azt jelentették, hogy augusztus 3-án egész nap hasztalan várakoztak árverezőre s a következő két napon át történt újabb hirdetésre is csupán egyetlen árverező jelentkezett, nevezetesen Krammerlauf Ignác, ki a mai Karácsonyipalota helyén kijelölt 28. és 29. számú házhelyekért, melyek atyjának a mai Krisztina-körút felé eső pusztá telkével voltak határosak (zwey Stuck Hausstellen an seinen Vattern allda habenden oeden Grund anstossen), négyzögölenként 23 krajcárt ajánlott meg. (Budai levéltár. Relationes

Urbarii 115 és 1786. évi Fons 10. No. 60.) A pestkerületi kamarai adminisztrátor nem nyugodott meg a kedvezőtlen eredményben s 1786 november 25-én elrendelte, hogy a botanikus kert területét egyelőre bérbe kell adni s később ismét meg kell kísérelni az értékesítést. (Budai levéltár. 1786. évi Fons 4. No. 21.) A kamarai adminisztrátor rendeletére (1788. évi Fons 5. No. 64.) 1788 nyarán újból árverés alá bocsátották a botanikus kert területét s az árverésre kiküldött tanácsi megbízott 1788 augusztus 16-án kelt jelentése szerint a $11\frac{2}{3}$ holdas területért Dimsics János 1700 frtot ajánlott fel. (Budai levéltár. Rel. Urbarii No. 118.)

A kamarai adminisztrátor ezt megelőzően 1787 december 15-én kelt leiratában jelentést kért a budavárosi tanácstól a botanikus kert területéről és becsértékéről, amire a budavárosi tanács 1788 január 11-én azt jelentette, hogy a telekfelosztási terv készen áll, sőt az értékesítésre kirendelt bizottság öt telket már el is adott, nevezetesen a 15. számú telket (a szegényházi célra felhasznált épület keleti oldalán) a városnak, a 16., 17., valamint 28. és 29. számú telkeket pedig magánosoknak (az utóbbit Krammerlauf Ignác vette meg). Ez alkalommal újból megbecsültette a budavárosi tanács a még értékesítésre váró területet s annak becsértékét 1693 forintban állapította meg. (Budai levéltár. 1787. évi Fons 5. No. 75.)

1789 május 8-án a kamarai adminisztrátor értesítette a budavárosi tanácsot, hogy az uralkodó hozzájárult a botanikus kert területének Dimsics János volt tanácsnok által 1710 forinton történt megvásárlásához azzal, hogy a vételárból 710 forint azonnal kifizetendő, 1000 forint pedig öt esztendőn belül törleszthető. Dimsics nem vállalkozott a feltételek teljesítésére s 1789 május 17-én átengedte az ingatlant Perczel őrnagy budai rendőrigazgatónak, aki 1789 augusztus 3-án kifizette a 710 forintot, 1000 forintról pedig kötelezvényt adott.

A budai rendőrigazgatóságot azonban rövidesen megszüntették s Perczelt nyugdíjazták, aki erre vidékre költözött. Ennek következtében a botanikus kert $11\frac{2}{3}$ holdas területét s 6 holdas rétvét 1791 április 10-én 3000 forintért eladta szentgyörgyi Horváth Zsigmond udvari tanácsosnak és Gludovác József királyi tanácsosnak. (Budai levéltár. 1789. évi Fons 5. No. 65.)

A hajdani botanikus kert területét $11\frac{2}{3}$ holddal 1798 május 4-én írták át Horváth és Gludovácz nevére s ugyanakkor már el is adták belőle $1\frac{1}{4}$ holdat Kalmárfy Ignácnak és pedig a 49., 50., 51., 52. és 53. számmal megjelölt telekrészeket, amiből arra kell következtetnünk, hogy nem tartották be a Tallherr telekfelosztási tervét, hanem jóval kisebb parcellákat hasítottak ki. Kalmárfy Ignác viszont a megszerzett $1\frac{1}{4}$ holdnyi területből 1798 június 14-én eladott 410 négyszöglet Steiner Andrásnak (ez a telek a Koronaőr-utcában feküdt), 410 négyszöglet Krausz Mihálynak s 220 négyszöglet Thomayer Andrásnak, vagyis az egész területet rövidesen értékesítette. Az 1804 április 28-án történt újabb átírás után tovább folyt a telkek értékesítése s 1805 április 16-án Szamborcsevics Trifon nevére írták át a még 1799 szeptember 27-én megvásárolt 372 négyszöglet s az 1805 február 17-én megvett 160 négyszöglet, de az utóbbinál már egészen Horváth Zsigmond szerepelt eladóként, tehát egyedüli tulajdonossá lett. 1805 május 20-án Kalmárfy Ignác

megvásárolta a 25., 26., 27., 28., 29. és 44., 45., 46., 47. és 48. számmal megjelölt telekrészeket összesen 1760 négyszögöl terjedelemben s ugyanakkor Stermenszky András megvette a 160 négyszögöles 42. számú házhelyet s Perger Ignác a 320 négyszögöles 30. és 43. számú házhelyeket, amiből arra kell következtetnünk, hogy egy-egy házhely átlag 160 négyszögöl volt. 1805 június 14-én írták a Krenné nevére az 1803 március 1-én megvásárolt 320 négyszögölet, továbbá a Strobl János nevére az 1802-ben megvett 160 négyszögölet (»von dem vormahls Bottanischen-Grund«), végül az Eich József nevére az 1798-ban megvásárolt házhelyet. A fenti eladások után fennmaradt területet 1811 február 13-án Horváth Zsigmond örököseire, Horváth Jánosra és Józsefre írták át és pedig mint 6633 négyszögöles Gartengrundot, melyet »vorhin seine Excellenz Sigismund von Horvath ohne Gewöhr« bírt, ami azt jelenti, hogy a nevezett eladások után fennmaradt területet Horváth Zsigmond nem iratta át a nevére. Az örökösök az átírás napján az 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., és 17. számú telkeket összesen 6631 négyszögöl terjedelemben eladták, miáltal a hajdani budai botanikus kert parcellázása teljes befejezést nyert s helyén a mai Krisztinaváros legbájosabb házai épültek fel.

A Vérmezőre a budai Városmajor tulajdonjogáért folytatott vitában többször történt hivatkozás s kezdetben Commendanten-Wiese, később Generals-Wiese majd Festungs-Commendanten-Wiese néven ismerték, ami arra vall, hogy a mindenkori budai várparancsnok rendelkezett felette. A tulajdonjog megszerzése a Városmajorhoz hasonlóan foglalás útján történt, ami azonban mások érdekeit nem sértette s ennek következtében soha vita tárgyát nem képezte. Méreteit első ízben az 1721 március 8-án készült térrajz jelölte meg (Bécs, Kriegsarchiv, HKR Exp. 1728 november No. 226, Kancelláriai levéltár : Conceptus expeditionum 1725 maii No 58. és Fővárosi levéltár : Wiesen-Acta) s e szerint a 30 holdas rétet a török hódoltság megszüntetésétől kezdve bírta a budai várparancsnok (eines Herrn Commendanten Wiesen a tempore recuperatae Budae), déli oldalán a térparancsnok (Place-Major) 8 holdas rétje csatlakozott hozzá, mely a térrajz szerint a mai krisztinavárosi templomig terjedt. Ezzel szemben a m. kir. Hadilevéltár 1749. évi budai térképe ugyanezen a területen a várparancsnok rétjén kívül (prairies du Commendant) a brigadéros rétjét (prairies du Brigadier) tünteti fel, a térparancsnok rétje pedig (prairies du Lieutenant de Place) a brigadéros rétjén túl annak folytatását képezi. Ez teszi érthetővé számunkra gróf Daun várparancsnok 1728 augusztus 7-i jelentésének azon szakaszát, mely a 30 holdas Commando-Wiese-vel szemben csupán $18\frac{2}{3}$ holdas rétről tud, amely közvetlenül a Várhegy alatt terült el s fűtermelésre nem volt alkalmas (wo zumahlen die übrige Commando-Wiese von $18\frac{2}{3}$ Joch nicht sufficieret, auch sonst an den Berg bey der Vestung oder Glacis kein guetes Gras wachsen thuet).

A Vérmező területére vonatkozó későbbi adatok is ellentmondók, mert az 1790. évi telekösszeírás szerint 42.149 négyszögölet foglalt magában, amivel szemben a magyarországi hadseregparancsnokság 1811 február 6-án kelt jelentése a várparancsnok rétjét (Festungs Kommandanten Wiese) 34.089 négyszögölben, a térparancsnok rétjét pedig 6664 négyszögölben állapította meg, vagyis a két rét együttvéve 40.753 négyszögölet

tett ki, ami 1396 négyszögöllel volt kevesebb az 1790. évi telekösszeírás eredményénél. A budavárosi tanács 1811 május 1-én kelt felterjesztése végül már csak 31.707 négyszögölet említ, ami a várparancsnok rétjével szemben is jelentős csökkenést mutat, a térparancsnok rétjét pedig teljesen figyelmen kívül hagyja.

Míg 1752-ig csupán a tényleges birtoklás állapította meg a Vérmező és a katonai hatóság közötti kapcsolatot, addig a nevezett esztendőben valóságos jogalapot nyert. A polgári és katonai hatóságok közötti surlódások megszüntetésére ugyanis az látszott a legcélravezetőbbnek, ha kijelölik a budai várvédelmi övezet határait, amelyen belül természetesen minden terület katonai joghatóság alá tartozik. Ennek megfelelően a haditanács 1752 október 25-én úgy rendelkezett, hogy az erődművektől számítva egy puskalövésnyi távolságban minden terület a várerődítési övezethez tartozik (das sothane Glacis ringsherumb auf einen Musquetenschuss pro hic et nunc ausgesteckhet). 1752 november 6-án történt a határvonalak mérnöki kitzzése, amely alkalommal kimondatott, hogy az övezeten belül álló házak érintetlenül hagyandók ugyan, újabbakat építeni azonban tilos e területen. Ebből következik, hogy 1752-ig szabadon lehetett építkezni, az építési tilalom csupán innen vette kezdetét. Az övezet kitzzésével azonban nem csupán a Várhegy lejtős részei kerültek katonai fennhatóság alá, hanem a Várhegy alatti síkon elterülő Vérmező is, ami kiváltságos helyzetét még jobban megerősítette.

A kijelölt várvédelmi övezet áttörése egyidős a Krisztinaváros megalapításával. A budavárosi tanács ugyanis 1769 február 19-én a kamarai elnökhöz intézett felterjesztésében jelentést tett arról, hogy Krisztina főhercegnő öhajának megfelelően a királyi várkastély felügyelőjének (arcis regiae hic situatae inspectori), Affolter Péternek a mai krisztinavárosi templom mellett üres telket (unum vacuum spatium) ajándékozott s a nevezett templom és a Tabán közötti területen több házhelyet adott el, sőt a várvédelmi övön kívül fekvő ottani szántóföldeket is házhelyekül kívánja kiosztani (pro domibus distribuere). Ámbár a szóbanforgó terület a várvédelmi övön kívül esett s csupán kisebb házakat szándékoztak rajta építeni: a helybeli várvédelem közbelépésére (ad recursum fortificatorii hujatis) egyelőre mégis felfüggesztették az építkezést s a kamarai elnök közbenjárását kérték ki. Ennek eredményeképpen a haditanács 1769 február 25-én megengedte ugyan, hogy a Naphegy oldalán s a Városmajor felé eső sík területen építkezhessenek (auf dem Abfahl der Vöstung gegenüber stehenden sogenannten Spiessbergs und auf denen in der Fläche anstossenden Ackern gegen den Stadtmayerhoff), ezt azonban azon feltételhez kötötte, hogy a várvédelem kívánságára az építetők kötelesek lesznek házaikat bármikor a saját költségükön lehordatni (aus ihren eigenen Mitteln ohne mindesten Kosten des k. k. Aerarii zu demoliren) s erről a lehordási kötelezettségről 1769 március 14-én maga a budavárosi tanács állított ki kötelező nyilatkozatot. (Budai levéltár. Miscellanea nova 13.)

1771 február 22-én a magyar kamara felkérte a budavárosi tanácsot, hogy tegyen jelentést arról, vajjon vannak-e még a város területén belül telepítésre alkalmas helyek? (An non intra cujusvis civitatis territorium adhuc aliqua deserta loca reperiantur, quae impopulari possunt?) A buda-

városi tanács erre 1771 március 27-én azt jelentette, hogy a Tabán és a Városmajor közötti magántulajdonban levő földek mintegy 600 család letelepítésére alkalmasak lennének ugyan (unam notabilem terrae arabilis plagam suburbio Taban contiguam recipiendarumque sexcentarum familiarum capacem), ezeket a földeket azonban előzetesen a jelenlegi tulajdonosoktól meg kellene vásárolni. Ebből arra kell következtetnünk, hogy az 1769. évi építési engedéllyel egyelőre nem éltek a tulajdonosok, mert súlyosnak tartották a lebontási kötelezettséget.

Ugyanazon jelentés fogalmazványában a Vérmező területéről is említés történt, ezt a részt azonban utólag törölték s így nem került a kamara elé. A törölt rész szerint a várparancsnokság kaszáltat a Várhegy alatt egy jókora területet, mely hajdan a város tulajdona volt (hujas prefectura militaris certam plagam juxta presidarium montem versus meridiem sitam et olim ad civitatem spectantem usuet atque falcaturam in eadem exerceat) s ámbár két év előtt elrendeltetett, hogy a terület házhelyek és kertek céljára használtassék fel, mindeztideig semmi sem történt ebben az ügyben. (Budai levéltár. Cam. ant. 73.sz.) Ámbár a fogalmazványban a Várhegy déli oldaláról van szó, mégis a Vérmezőre kell azt értenünk azért, mert a budai tanácsnak 1769 július 8-án pozsonyi megbízottaihoz intézett levelében arról van szó, hogy azon rétek megváltása, melyeket Buda visszafoglalásától kezdve a várparancsnok és térparancsnok bírnak (a tempore recuperatae Budae semper ad commendantem et vicecolonellum presidiale pertinerint), csupán készpénzfizetés ellenében történhetnék meg, mert a kamara semmit sem enged át ingyen (quia excelsa camera nihil gratuito confert).

A várvédelmi övezet sérthetlenségén erős rést ütött az 1784 október 26-i helytartótanácsi leirat, mely az uralkodó azon elhatározását tartalmazta, hogy a várvédelmi övezeten belül ingyen kell telket adni mindazoknak, akik építkezni akarnak. (Budai levéltár. Miscellanea nova 13.) E rendelkezés kibocsátását az tette szükségessé, hogy a helytartótanács és kamara Budára költözése után lakáshiány támadt a városban s ezt ily módon kívánták megszüntetni. A szétosztott várvédelmi telkeken épültek is házak, ámbár nem a remélt mennyiségben, rövidesen azonban bajok forrásaivá lettek, mert a budai tanács az új háztulajdonosokon is be akarta hajtani az adót, azok pedig megtagadták az adófizetést azon indokolással, hogy katonai joghatóság alatti telkekre építettek.

Az innen támadt vita során a budai tanács 1794 augusztus 23-án a kancelláriához intézett felterjesztésében azt hangsúlyozta, hogy az 1703. évi kiváltságlevéllel a város joghatósága alá helyezett területeket a katonai hatóság utóbb erőszakosan elfoglalta. Az erőszakos foglalás egyik tipikus példája gyanánt (specificum adest hodie dum potentiosae in usufructuationem factae occupationis exemplum) a *Várhegy déli oldalán* (!) fekvő rét esetét hozták fel, melyet a város gyakorlóter céljaira engedett át (amplum in valle meridionali montis presidialis calci adjacente situatum pratum cessisset) s a várparancsnok mégis saját céljaira használja fel, a gyakorlatokat pedig városi és magánterületen tartják meg. A várparancsnok jogcímét a Kommandanten-Wiese elnevezés semmiképen sem igazolja, mert az erőszakos foglalás következtében támadt. (Miscellanea

nova 13. szám.) A katonai hatóság ezzel szemben az 1752 október 25-i rendeletre hivatkozott, amelynek végrehajtása azonban az 1796 szeptember 1-én kelt bizottsági jelentés szerint a Vérmező egyik részének elvesztését jelentette volna (so wie von der demahlen in der zu dem Fortifications-Grund gezogenen Generals-Wiesen ein Stück zu dem städtischen Grund zurückfallen würde), minek következtében a várparancsnok innen származó jövedelme megcsorbított volna (das hiesige Festungs-Commando durch die Abtretung eines Wiesen-Stückes an seiner gebührenden Utile einen merklichen Abbruch leide). Minthogy pedig ezt semmiképen sem akarták, a haditanács 1797 március 1-én az udvari kancelláriához intézett átiratában oly módon oldotta meg a kérdést, hogy a Vérmező egész területét katonai joghatóság alá rendelte azon indokolással, hogy gyakorlótérül szolgál (dass der Exercier-Platz oder die sogenannte Generals-Wiese nach ihren jetzigen Umfang noch weiters fürs Militär vorbehalten werde). Ez az álláspont a multa nézve egyáltalán nem volt helytálló, amint ezt az 1794 augusztus 23-án a kancelláriához intézett felterjesztés igazolja. De igazolja a budai tanácsnak 1781 július 7-én az Eszterházy-ezred parancsnokságához intézett panaszirata is, melyben az ellen tiltakozott, hogy a bérbeadott Városmajor-réten tartják a gyakorlatokat. Ebből nyilvánvalóan megállapítható, hogy a várparancsnok rétvét kímélték s inkább a város tulajdonát képező rétvét taposták össze. A Vérmező gyakorlótér-jellegét tehát csupán akkor kezdték kidomborítani, mikor az a veszély fenyegetett, hogy részben polgári joghatóság alá kerül. Világosan megállapítható ez az 1799 február 21-én kelt egyezségtervezetből is, amely az egész Vérmezőt gyakorlótérül kívánta fenntartani, ámbár annak egyik része már kivülesett a várvédelmi övezeten. (So hat auch die sogenannte Generals-Wiese, welche zu dem Exercier-Platz bestimmt ist, obwohl hievon ein Stück ausser der Glacis-Linie nach der neuen Ausmass hinaus hieue, bei seiner vorigen Widmung zu verbleiben.)

A várvédelmi övezetnek házépítési célokra történt felhasználása a Vérmező területét is érintette, nevezetesen annak déli szakaszán, ahol a térparancsnok rétvé terült el, hatalmas darabot vágtak le. 1787 október 1-én ugyanis a helytartótanács elnöke, gróf Niczky Kristóf kapott itt összesen 12.200 négyszögölnyi területet és pedig két darabban, melyeket a mai krisztinavárosi templomhoz vezető szekérút választott el egymástól (rechts und links dem Fahrtweg nach der Rauchfangkehrer-Kapelle). Ez a szekérút teljesen azonos volt a mai Roham-utcával, amint az a várvédelmi övezetben kiosztott telkekről készült 1787. évi térképen látható. A nevezett szekérút egyik oldalán 5400, a másik oldalán 6800 négyszögölet kapott gróf Niczky Kristóf, aki a várvédelmi övezetben építetökhöz hasonlóan nem csupán arra kötelezte magát, hogy a telkek homlokzatán szolid anyagból fog építkezni (solide Gebäude längst der Front in gerader Linie von guten Materialien und Zeug aufführen), hanem hogy szükség esetén az épületek lebontására is hajlandó. Niczky Kristóf építési kötelezettségének gyorsan eleget tett s már az idézett 1787. évi térképen látható a mai Roham-utca délkeleti oldalán épült palotája s szemben az utca másik oldalán háza, amely utöbbi Perczel rendöri igazgatónak volt bérbeadva. Ezeket a házakat a mellettük kiképzett kertekkel együtt már

1789 április 2-án eladta szentgyörgyi Horváth Zsigmondnak és Gludovác Györgynek azon okból, mert Budáról elköltözött (ex ratione remotionis meae habitationis). A hajdani Niczky-telek hét évtizeden át a Horváth-család tulajdonában maradt s eredeti alakja akkor változott meg, mikor az alagút megnyitása után a Roham-utca déli felén állott területet a mai Alagút-utcával átvágták s ez úton a hajdani 12.200 négyszögölnyi terület három részre szakadt.

Az ötvenes években készült telekösszeírás szerint Horváth Zsigmond telke még két darabból állott, amint azt Niczky Kristóf is így kapta, s a két telek között a mai Roham-utca képezte a választó vonalat. A nevezett telekösszeírás 221/223. száma alatti egyik telek 3222 négyszögöles volt, amelyből az 1853 augusztus 30-án lezárt osztályper eredményeképen Horváth Ödön nevére írtak át 1236 négyszögölet. Az osztályper iratai a budai járásbírósi irattárban 1203/1852. szám alatt őriztetnek s az iratok között fekvő 1851 október 30-án készült térkép szerint az egész telek területe csupán 3309 négyszögöl volt, amiből Horváth Gusztáv lett 831+1242 négyszögöl, Horváth Ödöné pedig 1236 négyszögöl. Ez a telek a mai Roham-utca északi oldalát foglalta el s északnyugati részébe Andreits Uzorius háztelke ékelődött bele, melyet 1838 augusztus 30-án örökölt Andreits József orvostól, aki 1809 január 27-én örökölte Andreits Györgytől, aki viszont mint Fortifications-Grundot teleklevéll nélkül bírta. A Horváth-telek északi határát a Mikó-utca mentében álló Planer-telek alkotta, amely a hivatkozott telekösszeírás szerint (391/388. sz.) közvetlenül a Vérmező szomszédságában (neben der General-Wiese) terült el s 496 négyszögöles házból és 1406 négyszögöles kertből állott. Ezt a telket 1833 június 7-én írták a Wetser Antalné nevére azon a címen, hogy a Horváth-telek melletti (neben Hochgebohrenen Horvátschen-Familie) 1902 négyszögöles területet Wetser Antal 1805 január 12-én kapta, mint várvédelmi telket s 1824 május 30-án 640 forintban megváltotta, Planer Antalné pedig az átirás alkalmával 36.000 forintban örökrésztül kapta.

A másik Horváth-telek 1342 négyszögöles házzal és 7827 négyszögöles kerttel 220/222. szám alatt van a nevezett telekösszeírásban felvéve, ugyanakkor azonban egyik részén nyári színház épült oly módon, hogy ez a terület 1842 augusztus 20-tól kezdve évi 2500 frtért bérbe volt adva s a bérlő színházépítési jogot is kapott. Teljesen egyező a hivatkozott telekösszeírással a telekkönyvi hatóság 1856 november 14-én kelt bizonyítványa arról, hogy Horváth Zsigmond örököseinek, t. i. Lászlónak és Gusztávnak a kezén 1342 négyszögöles házon és udvaron kívül 4 holdas és 1027 négyszögöles kert is van s ez utóbbi a ma is Horváth-kertnek nevezett terület. Ezt a területet a tulajdonosok az 1856 április 5-én kelt polgármesteri előterjesztés szerint parcellázni akarták s minthogy a parcellázás a nyári színház fennmaradását veszélyeztette, a községtanács elhatározta, hogy megveszi azt az 1062 négyszögöles területet, melyen a nyári színház épült s megveszi az árok másik oldalán fekvő 575 négyszögöles területet is. Minthogy pedig a 19.654 forintban megállapított vételárra nem volt fedezetük, belső kölcsön kibocsátását határozták el és pedig 100 forintos részletekben, amely módon 10.500 forintot gyűjtöttek össze. (Budai levéltár 1856. évi 1465. sz.)

Ez a terv nem valósult meg, kevéssel utóbb azonban az egész kertet meg akarták venni s a helytartóság 1859 február 18-án közölte a budai tanáccsal a helytartó főherceg hozzájárulását, aki a vízzűrőre előlegezett 20.000 forint visszafizetését is elengedte azzal a kikötéssel, hogy a színházat mindig német társulatnak fogják bérbeadni s évi 600 forintnál magasabb bért nem fognak követelni. Ez engedély alapján 1859 február 23-án Horváth Lászlóval és Gusztávval olyan szerződést kötöttek, hogy megveszik az 1062+575+1061+1200 négyszögölben kiszabott, összesen tehát 3819 négyszögölet kitevő parcellákat 38.120 forinton s ezt az összeget 3 év leforgása alatt kifizetik. A szerződést a helytartóság 1859 március 2-án jóváhagyta s a budai tanács azonnal kifizette a belső kölcson útján szerzett 10.500 forintot. (Budai levéltár 1859. évi 1464. sz.)

A kert fennmaradása egyideig bizonytalan volt, mert házhelyekre kívánták felosztani; 1862 február 3-án azonban kimondották, hogy közkertként fogják fenntartani. (Budai levéltár 1861. évi 3025. sz.) Így is veszendőbe ment azonban a mai Alagút-utca területe és a Roham-utcaig terjedő telektömb, amely magánosok kezére került s ma már teljesen be van építve.

1807 december 29-én a helytartótanács arról értesítette a budai tanácsot, hogy a budai főhadparancsnokság (*suprema armorum praefectura Budensis*) nem tartotta teljesíthetőnek a budai tanács azon kérését, hogy a Vérmezőre engedje át csereképen a Városmajor melletti rétért (ut *extramoeniale pratum General-Wiesen compellatum a parte status militaris erga excisionem alterius similis prati in vicinia alodii civitatis cedatur*) azon célból, hogy azt házhelyekül és kertekül lehessen felhasználni (*fine construendarum ibidem domorum et adaptandorum hortorum*). A főhadparancsnokság azzal indokolta elutasító határozatát, hogy a Vérmezőre mint katonai gyakorlótérre múlhatatlanul szüksége van (*pro exercitationibus militaribus absolute necessarium*) s ha át is engedné a mondott célra, akkor sem remélhetné a katonai szállások kilátásba helyezett gyarapodását, mert a várövön belül már is átadott magánosoknak 67.571 négyszögölet beépítésre s az átadott terület nagyobb része még mindig nincs beépítve. A Krisztinaváros és Buda fejlesztését tehát inkább azzal munkálná a budai tanács, ha a nevezett telkek birtokosait építkezésre szorítaná, amint erre magukat kötelezték is (*juxta praeassumatam obligationem ad ponenda ibidem aedificia adstricti fuerint*). Ezzel szemben hajlandó lett volna a budai főhadparancsnokság 3700 négyszögölnyi vízivárosi és várbeli területet közkert (*pro publico horto*) vagy gyümölcsösök illetőleg szőlők céljaira átengedni olyan feltételek alatt, amint az a többi várerődítési telek átengedésénél megállapított, vagyis ha az érdekelt katonatisztek a fűhasználat elmaradásáért kárpótolnák (*condigna indemnitas militarium individuorum actu ex collectione graminis emolumentum percipientium*).

Ez ügynek sem előzményeit sem eredményeit nem sikerült megállapítanunk, kevéssel utóbb azonban újból napirendre került a Vérmező átengedésének a kérdése azon alkalomból, hogy a Tabánt 1810-ben tűzvész pusztította el. 1810 szeptember 8-án ugyanis a budai tanács azon kérést terjesztette a tűzvész alkalmából kiküldött királyi biztos elé, hogy a város

középpontjában elterülő Vérmező (*commendantis pratum sive sic dictum General-Wiese in mediterraneo civitatis situm*) engedték át a városnak, mert katonai gyakorlótérül van ugyan rendelve (*pro exercituatione stativantis militiae destinatum sit*), a valóságban azonban a várparancsnok mezőgazdasági célokra bérbe szokta adni (*lucrativo dumtaxat titulo pro foenisecio et agricultura exarendetur*). Ugyanezen kérést 1810 szeptember 30-án is megismételték, amikor is cserébe felajánlották a gyakorlótér céljaira szükséges területet (*pro tanto aequivalenti, quod pro exercitiis militaribus requiritur*) s előadták, hogy a Vérmező területén 5 sor házat lehetne felépíteni a házakhoz tartozó kertekkel együtt. A helytartótanács 1810 november 27-én arról értesítette a budai tanácsot, hogy a haditanácsnak nincs kifogása a Vérmező átengedése ellen, ha katonai célokra szükséges másik területet kap cserébe (*statui militari pro occurrentibus usibus loco hujus prati accommodus fundus assignetur*).

A budai tanács 1811 május 1-én a helytartótanácsához intézett felterjesztésében 31.707 négyszögölben állapította meg a Vérmező területét — a főparancsnokság jelentése szerint viszont 34.089 öl volt s mellette feküdt a térparancsnok 6664 négyszögöles rétje — de a Vérmező területéből az Ördögárkon túl eső 9578 négyszögölet sohasem használták gyakorlótérül, hanem szántóföldképen bérbeadták (*lucrativo titulo pro subarratione in arendam locata*) s az Ördögárkon innen is mezőgazdasági célokra használtak fel 5168 négyszögölet. Gyakorlótérül tehát összesen csupán 16.961 négyszögöl maradt meg, amiért csereképpen felajánlották a 16.992 négyszögöles Városmajor-rétet. A csere ügyét 1811 május 4-én a királyi biztos elnöklete alatt vegyes bizottsági ülésben tárgyalták s elsősorban azon kérdést vitatták meg, vajjon elfogadható-e a várparancsnok részéről felvetett azon megoldási mód, hogy az Ördögárkon túli *Generals-Wiese* és a *Militair Friedhofs-Wiese* közötti út megszüntetésével ez a terület használtassék gyakorlótérül s a Városmajor melletti rét ellenében adassék át a Vérmező többi része. A bizottság e megoldási módot nem találta elfogadhatónak s kitarított a Városmajori rét mellett, mely azonban 26.519 négyszögöllel kisebb volt a Vérmezőnél. Az ügy a haditanács útján az uralkodó elé került, aki a haditanács 1811 december 17-én kelt leirata értelmében úgy döntött, hogy a város teljes kártalanítást köteles adni s a Városmajor melletti *Christ-rétet* is köteles megszerezni (*pratum medicinae doctoris Christ*). Ezt a megoldási módot a város nem volt hajlandó elfogadni, mert 1812 február 24-én kelt felterjesztése szerint sem pénze nem volt a nevezett rét megszerzésére, sem eladó nem volt. (Budai levéltár 1811. évi 1636½ sz.) Ezzel az ügy ismét lekerült a napirendről s a Vérmező változatlanul katonai célokra tartatott fenn azon különbséggel, hogy utóbb legalább szabályozás alá került.

Az 1810 október 14-én készült térkép szerint ugyanis a Vérmező területe még nagyon szabálytalan volt, az Ördögárok a közepén szelte át s a Várból levezető kocsit a várparancsnok és térparancsnok rétjének határán a mai Mikó-utca északnyugati sarkától a Vörös Béka vendéglő irányában kanyarogva haladt. Mai szabályos alakját az 1830—33. évek között kapta, amikor is a nevezett kocsit megszüntették s a mai

Mikó-utca folytatásaként új kocsiutat építettek, miáltal a hajdani térparancsnoki rét északi része a Vérmezőhöz csatoltatott; a Vérmezőt átszelő Ördögárkot beboltozták, a Várhegy alatti házak mentén pedig kocsiutat építettek s a Vérmező határát sánccal jelölték meg. Ezek a munkák az 1829 október 12-én kelt főhadparancsnoksági rendeletre indultak meg s céljukul a gyakorlótér megnagyobbítása jelöltetett meg, utóbb azonban városszépítési szempontok is befolyásolták. A szabályozási munkálatok kezdetét az 1829 október 24-én tartott helyszíni szemle jelentette, melynek eredményei 1829 október 26-án kerültek a választott polgárság elé, amely alkalommal a választott polgárság kimondotta, hogy az eddigi szekerútnak a térparancsnok rétjén keresztül (in die sogenante Majors-Wiese) a Kalmárfy-féle palló irányában (gegen den Kalmarffyschen Steeg) való átvitelét nem ellenzi s a palló helyén építendő kőhíd költségeinek felét is hajlandó viselni. A Vérmező szabályozási munkáinak végrehajtása után utasítandónak vélte a Várhegy alatti házak tulajdonosait, hogy a szemetet ezentúl ne hordják a Vérmezőre. Ámbár a budai várparancsnokság már 1829 október 18-án értesítette a budai tanácsot, hogy a szabályozási munkák végzésére október 22-től kezdve egy mérnökkari tiszt vezetése alatt két káplárt és 30 embert rendelt ki (Corr. mag. 1829. évi 1920. sz.), az erődítési igazgatóság 1830 április 2-án még nem ismerte a választott polgárság határozatát (Corr. mag. 1830. évi 244. sz.) s 1832 július 11-én újból helyszíni szemlére hívta meg a budai tanácsot. (Corr. mag. 1832. évi 1764. sz.) 1833 május 21-én azonban már arra kérte fel az erődítési igazgatóság a budai tanácsot, hogy a Vérmező határai mentén épült sánc biztosítására két ponton falépcsővel és fahíddal ellátott átjárót készíttessen, nehogy önkényes átjárók keletkezzenek, melyek a sáncolási munkák eredményeit veszélyeztetnék. (Corr. mag. 1833. évi 2283. sz.) Végül 1833 július 20-án az erődítési igazgatóság arról értesítette a budai tanácsot, hogy a Vérmezőt átszelő addigi kocsiutat július 22-én végleg elzárja a forgalomtól s onnan kezdve csupán a már megjelölt új úton lehet közlekedni. (Corr. mag. 1833. évi 2296. sz.) Ekkor kapta a Vérmező mai alakját, innen kezdve változatlanul ugyanaz maradt.

A várvédelmi övezeten belül, amint már említettük, polgárok is kaptak beépítési kötelezettséggel telkeket, ezek a telkek azonban nem polgári, hanem katonai joghatóság alá tartoztak. 1810-ben merült fel először az a terv, hogy ezeket a telkeket értékesíteni is lehetne, mert ez úton a kincstár jelentős bevételekhez juthatna. Úgylátszik, hogy ez a terv kezdettől fogva megnyerte a nádor tetszését, mert 1810 március 19-én kérdést intézett a budai tanácshoz, hogy nem lenne-e hajlandó a nevezett telkek megvásárlására. A budai tanács nem idegenkedett a vásártól, mert ez úton az ottani háztulajdonosok megadóztatása is elintézését nyert volna, ami miatt már régóta tárgyalásokat folytatott. A terv megvalósítása a budai tanács minden hajlandósága ellenére sem ment könnyen s a tárgyalások vitelével megbízott királyi biztos csupán 1818 április 20-án közölte a budai tanáccsal, hogy a telkeket a megállapított becsáron átveheti. E közlés alapján a budai tanács már 1818 május 14-én felhatalmazást kért a kamarától, hogy a telkek megszerzéséhez szükséges 25.000 forintot kölcsönvehesse. A felhatalmazást meg is kapta

s a helytartótanács 1818 december 1-én kelt leiratában tudomásul vette, hogy a 25.000 forintos vételár kifizetése megtörtént; ugyanakkor azonban arra nézve is utasítást nyert, hogy a felvett kölcsön visszafizetése céljából azonnal értékesítse a telkeket. Ez azonban nem ment könnyen, mert a nevezett telkeken épült házak tulajdonosai nem voltak hajlandók fizetni s a helytartótanács kénytelen volt 1819 december 22-iki leiratával fizetésre kötelezni őket. A telkek 1818 június 4-én adattak át a budai tanácsnak, miáltal 74.919 négyszögölnyi, addig katonai fennhatóság alatt állott terület jutott polgári fennhatóság alá. A Vérmezőről ez alkalommal egyáltalán nem volt szó, mert az említettek szerint végérvényesen katonai gyakorlóterület nyilvánított, amelyhez nem lehetett hozzányulni.

A telkekért befizetett pénzekből nem csupán a felvett kölcsönt lehetett visszafizetni, hanem felesleg is maradt, amit kikötés szerint városszépítési célokra kellett fordítani. A városszépítési teendők kijelölésére vegyesbizottság küldetett ki, amely 1819 július 5-én tartotta első ülését s valószínűleg sok érdemleges városszépítési munkához nyújtott segédkezett.

Csak sajnálni lehet, hogy a városhoz tartozó telkekkel együtt a Vérmező nem került Buda város tulajdonába, mert azóta kétségtelenül beépült volna s a Krisztinaváros külső képe egészen más lett volna. A történeti hűség kedvéért meg kell még említenünk, hogy 1898 január 18-án az I. kerületi választmány s 1898 április 14-én a budai kereskedelmi társulat is lépéseket tett a Vérmező területének a város tulajdonába bocsátása iránt, a székesfővárosi tanács meg is indította a tárgyalásokat, ezek azonban nem vezettek eredményre, mert a hadtestparancsnokság ellenértékül nagy területek átengedését követelte. (Székesfővárosi levéltár. VI. 539/1898.)

Az előadottak érthetővé teszik számunkra, hogy miért olyan szakadozott a Krisztinaváros beépített területe, holott természeti viszonyai alapján egységes városképet is alkothatna. Északon t. i. a Városmajor állta útját az építkezésnek, középen a Vérmező s a déli oldaláról utóbb levágott Niczky-, majd Horváth-kert, nyugaton pedig a délivasút indóháza helyén állott katonai temető, mindmegannyi tilalomoszlopok, melyek az egységes fejlődést lehetetlenné tették. Amint az 1787. évi térképből láthatjuk, a Krisztinaváros első házai a mai krisztinavárosi templomtól délre a Naphegy keleti lejtőjén épültek s a templomtól északra eső területen csupán akkor lehetett építkezni, mikor az ott állott egyetemi fűvészkert területét kisebb telkekre felosztva értékesítették. Utóbb erősen megcsappant a hajdani Niczky-, később Horváth-kert területe is, mert az Alagút-utcán túli részein házak épültek s ugyanezt mondhatjuk a Városmajorról is, mely mai méreteiben szerény közkert benyomását kelti. Egyedül a Vérmező területe maradt maig is beépítetlen s csak sajnálnunk lehet, hogy még mindig útjában áll a Krisztinaváros természetes fejlődésének.

Dr. Gárdonyi Albert.